

ԳՐԱԿԱՆ

ԱՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

ԱՌ ԳԻՈՐԴԱՆԵՆ ԱՍՈՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

2.

(Երևան-Իսթան-Բուլ)

Ասորի Ագաթանգելոս մ'ենթադրեն ի Տարիէ կը յարուցանէ Հին ինդերն մը թէ մի՛ գուցէ նաեւ Հայ Ագաթանգելոսայ բնագիրն ասորի ըլլայ եւ Հայերէնը լոկ թարգմանութիւն յասորոյն¹։ Ինդերն այնու առաւել ծանրակշիռ կ'երեւայ՝ որ նաեւ լակարտ իւր Տրատարական յունարէն Ագաթանգելոսայ մէջ հետեւէ կը գտնէ մտքի բնորէ մը թարգմանուած ըլլալու, եւ զտոնք մանրամասն կը թուէ այն 43 էջ ծանօթութիւնները մէջ, զորոնք իւր Ագաթանգելոսայ Տրատարականութիւնն վերջը կցած է²։ Այս ինդերն ըստ ինքեան ուղղակի կապակցութիւն չունի մեր ինդերոյն Հետ։ Վասն զի տեսանք՝ որ Գեորգայ գործածած ասորի բնագիրը չի կրուար նախնական ընթացիկ ըլլալ ոչ Հայոյն եւ ոչ յունի³։ Սակայն աւելորդ է անդամ մ'ալ գրաւիլ Հոս այս ինդերով, որուն նկատմամբ արդէն այնչափ կարելի յայտնուած են։

Լակարտի գտած Հեռքերն երկու տեսակ են. նախ այնպիսի Հեռքեր, որոնք չէ թէ ուղղակի Հայ բնագրին յասորոյն թարգմանուած ըլլալը կը ցուցնեն⁴։ Այլ յունին յասորոյն, այնու որ այս Հեռքերն միշտ յոյս բառակցութեան մէջ կը տեսնուին⁵։ Բայց նաեւ այս բառակցութեան մէջ կ'ենթադրուի՝ որ յոյն իրօք ասորի բնագիր մը կ'ենթադրէ, որով թարգմանուած է, Հայոյն ալ յասորոյն թարգմանուած ըլլալը կրնայ գէթ ենթադրուիլ⁶։ Երկրորդ կարգի Հեռքերն, որոնք ուղղակի Հայ Ագաթանգելոսայ թարգմանութիւն մ'ըլլալը կը ջանան ցուցնել, աւելի ծանրակշիռ են մեզի համար, զորոնք յատկորդ տողերուն մէջ մանր պիտի կրկնենք։ Ի Տարիէն այս երկու ինդերոց Հետ կը կցի երրորդ մ'ալ, այն թէ յոյն իրօք Հայ բնագրին թարգմանուած է թէ ոչ։ Կարգաւ տեսնենք զասորի։

¹ Ինդերը միայն ասորի բնագրին նկատմամբ կրնայ յուսուել, վասն զի անտարաբնակ է՝ որ մեր ունեցած յուն օրինակը թարգմանութիւն է Հայ բնագրէն, որուն վրայ գէթ մ'ենթադրուի։

² P. Lagarde, Agathangelus. Erläuterungen zu Agathangelus, էջ 121—129, որուն կը յաջորդէ չորս յաւելումներ։ Ասորի բնագրին Հեռքերուն չեմութիւնը կը գտնուի 127—129 էջերուն մէջ, իսկ ուղղակի Հայ բնագրին Հեռքերուն Հեռքերը գտնուի են 125—129 էջերուն։ Այսինքն յասուն պատմութիւնը ցուցանելով, թէ յոյս մը լակարտ առաւ անը ինչ յունի, թէ այս բնը անուան ձեւն ու վերջապահութիւնն ասորի բնագիր մը կ'ենթադրէ, եւնէ։

3.

Հունական թարգմանութեան մէջ գտնուած ասորի բնագրի մը Հեռքեր երեք են, որոնց երկուքն իջայ ընդարձակ կը խօսի լակարտ։

1. Առաջին Հեռքն է Հետեւեալը։ Ագաթանգելոսայ մէջ (593, 10) կը կարդանք թէ «Փաթմացեալ հասանէր ի գաւառն Դիբլուն¹»։ Գունական թարգմանութեան մի միջոցով այս անը կը կարդայ մետի δὲ ταῦτα ἔσπευσεν δὲ ἄγριος Γρηγόριος καταλαβεῖν καὶ τὴν τῶν Ζεραναίων πατριδα, — ուստի փոխանակ ձերձանտῶν = Դերմանացոց — հոս Ζεραναίων = Զերմանացոց կը գտուի։ Լակարտ այս Ζεραναίωνի մէջ կը գտնէ ասորչոյն Հեռքը, զոր սակաւ ինչ ընդարձակօրէն պարզել կը ջանանք, որպէս զի նաեւ ոչ ասորագէտ ընթերցողը լաւ ըմբռնէ ինդերոյն էութիւնը։ Ինչպէս որ, կ'ըսէ Լակարտ, երբ Դիմորիորիէսի արարական թարգմանութեան մէջ ἐλαφροσχορον բառը կ'ընթացէ թարգմանուած կը գտնենք, կը Հետեւեցնենք անմիջապէս՝ որ այս թարգմանութիւնն ոչ թէ յոյն բնագրին վրայէն է, այլ ասորի օրինակէ մը, վասն զի կ'ընթացէ, ասորերէն² կ'ընթացէ (== ճարակ եղբորութի) բառին ընդօրինակութիւնն է, եղջիպէս Ζεραναίωνին կը Հետեւեցնենք ասորի բնագիր մը, երբ էնթադրենք որ յոյն թարգմանիչը փոխանակ կ'ընթացէ (== Դերմանացոց) տեսնելու իւր առջեւն ունեցած ասորի բնագրին մէջ կ'ընթացէ (== Զերմանացոց) տեսած է, էնթադրելով միւսն գտնային՝ որ մինչ առաջին ընթերցման մէջ մ (== ք) արմատական է, երկրորդին մէջ թարգմանիչն այդ մ (== ք) ոչ արմատական կարծած ըլլայ, այլ լոկ իրրեւ տեսականին նախդիր³։

Բայց չի բաւեր այս ենթադրութիւնը միայն։ Վասն զի նախ ձեր կ'ենթադրուի որ այս անուան մէջ ըլլ գրերն անշուշտ գրողին վերաբերումն փոխուած եղած ըլլան չք, որով ծագած ըլլայ քը-դերմա-յո ընթերցման մը, զոր յոյն թարգմանիչը թարգմանած ըլլայ Ζεραναίων այն մ (== ք) գիրը տեսականին նշան կարծելով⁴։ Դարձեալ պէտք է էնթադրել տառախիւն⁵ որ այն ենթագրեալ քը-դերմա-յո ընթերցումին սկիզբն յունին πατρις բառին համակոնստրուկտ (բաղադրեալ պարագայ) կոչուած ձեւն ունենալու էր ըստ Ինքեան, (ընթեր) օրինակողին վերաբերումն) status

¹ Ընթերցողը դերմութեան համար ասորերէն բառերն արտաքին նշանակներով կը զննէր։

² Ասորերէն լեզուն մը տեսական ցուցման համակարգով պարզապէս կը կարգու բառի մը սկիզբը մ (== ք) գրելու յաւելումներ։

empathicus (որոշելու պարագայ) ձեռն պետք էր աշակաղած ըլլալ, եւ կամ թէ այն յոյն թարգմանիչն՝ որ Ագաթանգեղոս պէս գիրք մը կրցաւ թարգմանել, ճշդիւ հոս՝ շատ քիչ աստիճանին՝ հասկնալով: Բաց աստիճանի «ի գաւառն Դեղ-լան», ստորերէն հարկաւ պիտի ըլլար Այշըմ Ալէ, որմէ ըն գրեթե ի նշ փոխուելովն իսկ՝ չէ կարելի ջերմացնող ձեւ մը հանել: Աստիճան եւ այս ամենայն ենթադրութիւնք են լոյճ եւ ոչ աւելի ինչ: Եւ այս ենթադրութիւնք մի միայն պատճառն ոչ այլ ինչ է՝ բայց միայն այս, որ կամայ թէ ակամայ կ'ուզուի Հերանտընէն ասորի բնագիր մ'երազել: Աւելորդ է այսպիսի լոյճ քննարկն ենթադրութեանց դէմ՝ իստիճան: Նոյն իսկ ինքն լաւարտ իմացած է իւր պաւ ենթադրութեանց անհիմն ըլլալը: Եթէ նաեւ այս ենթադրութեանց հիմնական ըլլան ընդունելը, կարելի է միայն զայս հետեւցնել թէ Ժոնն յոյն թարգմանութիւնն յատուցել է, վասն զի հայը՝ Դերման, ունի այս տեղը: Եւ որովհետեւ անգլիացի է թէ յոյն է նոյն թարգմանութեան է, ինչպէս քիչ մ'ետքը կը տեսնենք, զուր են այս ամենայն ենթադրութիւնք: Ի վերջոյ փոխանակ լաւարտի հետ ենթադրութեանց անթիւ կոչու մը հաւաքելու, շատ աւելի բնական է Ժոնն ենթադրութիւն ընել, այսինքն թէ յունարէն օրինակը հոս ազաւաղեալ ըլլաւ է, մանաւանդ որ Ժոնն է յոյն ձեռագիրը:

2. Աւելի ծանրակշիռ չէ երկրորդ հետքը: Ագաթանգեղոս մէջ կը կարգաւորէ՝ «Զի քո իսկ են ծառայի եւ քեզ լիցին երկուքս», զոր յոյն թարգմանիչն ալ կը թարգմանէ ծովաւ չոր սօս ներքոյս, քա՛ս սօս քոսքոսքա՛ս չեմոնաւ: Արդ լաւարտ այս խօսքն մէջ ասորի բնագիր մը կը նշմարէ: Ըստ լաւարտի՝ այս խօսքն «արամաւանորէն ուղիղ» չէ. ուստի կ'ենթադրուի՝ որ անշուշտ բնագիրը լաւ գրած պիտի ըլլար, այլ թարգմանիչը սխալ թարգմանած. եւ որովհետեւ հոս հայն աւ յոյնը կը միարանին, կը հետեւի որ այն «արամաւանորէն ուղիղ» բնագիրն աւելի մը — ուստի ասորայեզու — մ'ըլլաւու: Բայց յորով է այս «ուղիղ արամաւանութիւնը»: Լաւարտ կը կարծէ՝ որ այս խօսքը «արամաւանորէն, ըլլալու էր»՝ զի քո իսկ են քոնք (եւ ոչ՝ ծառայի) եւ քեզ լիցին երկուքս, ուստի եւ յունին մէջ ոչ թէ ծովաւ այլ չորս պէտք էր ըլլալ: Արդ այս ամենայն լաւ կը մեկտուի, կ'ըսէ լաւարտ, եթէ ասորի բնագիր

մ'ընդունելնք. վասն զի ասորերէնի մէջ ձա՛ս քոնք = չորս եւ թէ ծառայ = ծովաւ կը նշանակէ (առաջինն՝ քոնք, իսկ՝ վերջինը՝ քեռ կարդալով), ուստի եւ հոս այն (ենթադրեալ) բնագիրն մէջ Այշըմ էր, եւ թարգմանիչը սոյն բառն սխալմա՛ն էր. քո ծառայք՝ թարգմանած է, մինչ պէտք էր «քո գործք» թարգմանել:

Նոյնպէս կը մեկնէ լաւարտ Ագաթանգեղոս որիչ մէջ խօսքն ալ՝. «Լալիսց 8եր ի տաւանգութիւն իւր եւ ի քոնք» ձեռաց քոնք, ուր յոյնը քիչ մ'այլազգ է. ἵδε ἐπὶ τὰς δοῦλας σου καὶ τὰ ἔργα σου. Հոս ալ ըստ լաւարտի՝ «ի գործս» պէտք էր ըլլալ, այլ «ի տաւանքս» Այսպէս որեւէ ցուցման բովանդակ զորութիւնն յայնմ էր՝ «արամաւանորէն ուղիղ» չէն այս խօսքերը, ուստի կը ստիպուինք զիմէլ պատկաւոր միջոցներու, որպէս զի մեկնելը՝ թէ բնագիր մը «արամաւանորէն ուղիղ» խօսքը թարգմանիչը չէ հասկընած:

Բայց նախ այս հիմնական յառաջգիրը՝ թէ այս խօսքերն արամաւանորէն ուղիղ չեն, — սխալ է: Լաւարտ միտ չէ գրած Ագաթանգեղոս այս հաստատելու ընդհանուր իմաստին. վասն զի եթէ միտ գրած ըլլար, կ'իմանար՝ որ հոս «զի քո իսկ են ծառայի» խօսքը Ժոնն կրնայ «արամաւանորէն ուղիղ» ըլլալ, եւ ոչ թէ «քո են քոնք», ինչպէս լաւարտ կը կարծէ: Այն թանգեղոս այս հաստատելու մէջ կը խօսի թէ կ'ընչպէս մարդիկ Քրիստոսի «արեամբ փրկեալք եւ ազատեալք յիշխանութեն խաւարի, իւր ծառայի» են: Հոս «գործք» ամենեւեւ չէ յարմարի: Ո՛վ չէ գիտեր գարձեալ, — որուն լաւարտ միտ գրած է, — թէ երկրորդ խօսքն Ագաթանգեղոս չէ, այլ է նոյն ի Սաղմոսի, ուստի եւ ամէն ենթադրութիւնք թէ ուղիղ չէ այս խօսքն եւ այլ նմանք, ի զուր ենթէ միտ զնէր լաւարտ այս պարագային, նոյն իսկ այս խօսքը կը ստիպուի զինքն որ զուր տեղ ասորական հետքեր չլինուէ: Վասն զի սաղմոսաց այս խօսքն առ լաւարտ Ագաթանգեղոսը բառ առ բառ կը միարանի Եօթանասոյնի հետ, իսկ հայ Ագաթանգեղոսն ալ (որ «ի գործս յեռաց քոնք» զնէրով յունին քիչ մը կը շեղի) Եօթանասոյնից հայ թարգմանութեան կը համապատասխանէ, այնպէս որ եւ ոչ նշանակել մ'անգամ կը տարբերի: Իսկ ասորին, որմէ քաղուած պիտի ըլլար այս վկայութիւնն, եթէ նախնական բնագիրն՝ որմէ թարգմանութեան յոյնն ու հայն աւ-

¹ Հայ՝ էջ 88, 15. LA. § 48. p. 25, 67.

² Հայ՝ էջ 1. 16. LA. § 82. p. 28, 93.
³ Սղմ. 28. 16. իսկ ասորականն է զ. 16.

